

## CATEGORIA CAUZALITĂȚII LA DAVID HUME

SERGIU BĂLAN<sup>1</sup>

David Hume abordează problema cauzalității în două dintre cele mai importante lucrări ale sale: mai întâi, o expune în Cartea I, Partea a III-a din *A Treatise of Human Nature* (1739)<sup>2</sup>, apoi o rezumă în *An Abstract of a Treatise of Human Nature* (1740), și ulterior o reia în aproape aceiași termeni în *An Enquiry Concerning Human Understanding* (1748)<sup>3</sup>. Interesul său, subliniază Tom Beauchamp și Alexander Rosenberg, nu se îndreaptă spre analiza subtilităților logice presupuse de utilizarea conceptului de cauză în limbajul comun, deși o mare parte dintre comentatori au susținut acest lucru<sup>4</sup>. Hume urmărește să întreprindă o analiză a relației cauzale, în decursul căreia este adevărat că examinează circumstanțele în care vorbitorii obișnuiți consideră că enunțurile lor cauzale sunt adevărate, însă preocuparea sa este legată de elucidarea circumstanțelor în care acestea chiar sunt adevărate, și nu de analiza sensului conceptului în spațiul limbajului comun. Analiza pe care el o întreprinde este una de factură critică, al cărei element central, după cum consideră Leo Groarke și Graham Solomon, este afirmația sa după care temeiurile credinței noastre în conjuncția constantă a unor categorii particulare de evenimente prin intermediul relației dintre cauză și efect nu pot justifica, pe calea rațiunii, convingerea că există cauze și efecte (deși este evident că Hume consideră că există un sens practic în care o astfel de convingere este justificată).<sup>5</sup> După cum explică însuși Hume, „ne amintim cum am întâlnit frecvente instanțe ale existenței obiectelor dintr-o specie și de asemenea ne amintim cum indivizii dintr-o altă specie le-au însoțit întotdeauna și s-au aflat

---

<sup>1</sup> Academia de Studii Economice. Academia Română, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”.

<sup>2</sup> D. Hume, *A Treatise of Human Nature*, Reprinted from the original edition in three volumes and edited, with an analytical index, by L.A. Selby-Bigge, Oxford, Clarendon Press, 1896, disponibilă online la [http://files.libertyfund.org/files/342/0213\\_Bk.pdf](http://files.libertyfund.org/files/342/0213_Bk.pdf) (în continuare: T).

<sup>3</sup> D. Hume, *An Enquiry Concerning Human Understanding*, în *Enquiries Concerning the Human Understanding and Concerning the Principles of Morals by David Hume*, ed. L.A. Selby-Bigge, 2nd ed., Oxford, Clarendon Press, 1902, disponibilă online la [http://files.libertyfund.org/files/341/0222\\_Bk.pdf](http://files.libertyfund.org/files/341/0222_Bk.pdf) (în continuare: E).

<sup>4</sup> T.L. Beauchamp, A. Rosenberg, *Hume and the Problem of Causation*, New York/Oxford, Oxford University Press, 1981, p. 3.

<sup>5</sup> L. Groarke, G. Solomon, *Some Sources for Hume's Account of Cause*, în „Journal of the History of Ideas”, Vol. 52, No. 4 (Oct. - Dec., 1991), pp. 645-663.

întotdeauna în raporturi regulate de contiguitate și succesiune cu acestea. Astfel, ne amintim să fi văzut acea specie de obiecte pe care o numim *flacără* și să fi simțit acea specie de senzații pe care o numim *căldură*. În același fel ne readucem în minte conjuncția lor constantă în toate instanțele trecute. Fără prea multă ceremonie, numim pe una cauză, și pe cealaltă efect, și inferăm existența uneia din a celeilalte.”<sup>6</sup>

Cu toate acestea, rațiunea însăși nu poate oferi o justificare satisfăcătoare a convingerii că există regularități cauzale, deoarece nu poate întemeia în nici un fel principiul uniformității naturii. Supoziția după care natura ar putea să nu fie uniformă nu este una contradictorie, astfel că este posibil oricând să ne imaginăm că anumite evenimente, pe care le considerăm a fi cauze, ar putea să nu fie urmate de efectele lor obișnuite. „Nu există nici un lucru”, arată Hume, „care să implice existența oricărui altul, în situația în care vom considera lucrurile în ele însele, și nu vom investiga dincolo de ideile pe care ni le formăm despre ele. O astfel de inferență ar deveni cunoaștere și ar implica o contradicție absolută și o imposibilitate de a concepe ceva diferit. Însă de îndată ce toate ideile distincte sunt separabile, este evident că nu există nici o imposibilitate de acest gen.”<sup>7</sup> Aceasta îi permite enunțarea a două principii: „[1] că nu există nimic, în nici un obiect considerat în sine, care să ne ofere un temei de a trage o concluzie dincolo de el; și [2] că, chiar și după observarea conjuncției frecvente sau constante între obiecte nu avem nici un temei de a formula nici o inferență privitoare la vreun alt obiect, diferit de cele a căror experiență am avut-o.”<sup>8</sup>

Principiul uniformității naturii nu poate fi întemeiat nici pe raționamente bazate pe probabilitate, deoarece nici aceasta nu ne oferă temeiuri pentru a crede că „instanțele referitoare la care nu avem nici o experiență trebuie să se asemene cu acelea a căror experiență am avut-o.”<sup>9</sup> Aceasta se întâmplă, consideră Hume, pentru că acest tip de raționamente suferă de circularitate: principiul uniformității naturii se sprijină pe ideea de probabilitate, care la rândul său se întemeiază pe principiul după care „există o asemănare între acele obiecte a căror experiență am avut-o și cele despre care nu avem nici o experiență.”<sup>10</sup> Urmează de aici că nu avem nici un fundament rațional pe care să întemeiem convingerea noastră că există raporturi de cauzalitate: „Astfel, nu doar că rațiunea nu ne este de folos în descoperirea conexiunii fundamentale dintre cauză și efect, dar chiar și după ce experiența ne-a informat despre conjuncția lor constantă, îi este imposibil rațiunii să ne ofere temeiuri satisfăcătoare pentru care ar trebui să extindem acea experiență

---

<sup>6</sup> T, p. 87.

<sup>7</sup> T, pp. 86-87.

<sup>8</sup> T, p. 139.

<sup>9</sup> T, p. 89.

<sup>10</sup> T, p. 90.

dincolo de instanțele particulare care au făcut obiectul observațiilor noastre. Noi presupunem, dar nu suntem niciodată capabili să dovedim, că trebuie să existe o asemănare între acele obiecte despre care am avut experiențe, și cele care se află dincolo posibilitățile noastre de a le descoperi.”<sup>11</sup>

În cele din urmă, nu rațiunea, ci obișnuința și cutuma sunt motivele pentru care continuăm să formulăm inferențe cauzale. Aceasta nu înseamnă însă că ar trebui să renunțăm la convingerea că există cauze și efecte. Mai degrabă, ar trebui să înțelegem corect faptul că tocmai această asociere constantă a unor obiecte particulare este aceea care determină mintea să anticipeze conjuncții ale unor evenimente viitoare, precum și că anumite procese de natură psihologică, și nu necesitatea rațională, logică, e aceea care explică această credință a noastră în valabilitatea raționamentului cauzal. Argumentarea lui Hume este extinsă și complexă, însă Groarke și Solomon consideră că ea poate fi rezumată în patru idei fundamentale: (1) ideea că temeiul credinței în existența legăturii cauzale este asocierea constantă dintre obiectele pe care noi le denumim cauză și efect; (2) ideea că necesitatea relațiilor cauzale nu poate fi demonstrată, deoarece ne putem imagina fără a ajunge la contradicții că nu întotdeauna cauzele sunt urmate de efectele pe care le așteptăm îndeobște; (3) ideea că încercarea de a demonstra probabilitatea conexiunilor cauzale implică circularitatea vicioasă, deoarece probabilitatea implică asumarea faptului că instanțierile încă neobservate ale unor evenimente particulare vor fi conectate cu aceleași evenimente ca și cele observate; (4) sugestia că ar trebui, din considerente practice, să manifestăm în împrejurările cotidiene încredere în funcționarea conexiunilor cauzale, chiar dacă ea nu poate fi întemeiată rațional<sup>12</sup>.

În secțiunea a II-a din partea a III-a a Cărții întâi din lucrarea *A Treatise of Human Nature*, intitulată „Despre probabilitate și despre ideea de cauză și efect”<sup>13</sup>, Hume afirmă că intenționează să ofere o explicație completă a relației dintre cauză și efect. Discuția despre această chestiune se întinde până la secțiunea XIV-a din aceeași parte a II-a, care poartă titlul „Despre ideea de conexiune necesară”, unde autorul arată că intenția sa este aceea de a „colecta toate diferitele părți ale acestui raționament și, prin punerea lor laolaltă, a formula o definiție exactă a relației dintre cauză și efect, care constituie subiectul prezentei cercetări.”<sup>14</sup> Rezultatul acestei însumări a argumentelor și raționamentelor este însă nu o definiție, ci două definiții diferite. Conform primeia, (D1), „am putea defini o cauză ca fiind «un obiect precedent și contiguu (*contiguous*) în raport cu altul, în condițiile în care toate obiectele care se aseamănă cu primul se găsesc în relații de precedență cu

<sup>11</sup> T, p. 91-92.

<sup>12</sup> L. Groarke, G. Solomon, *op. cit.*, p. 647.

<sup>13</sup> T, pp. 73 sq.

<sup>14</sup> T, p. 169.

acele obiecte care se aseamănă cu al doilea».<sup>15</sup> Conform celei de-a doua, care urmează imediat, (D2), „o cauză este un obiect precedent și contiguu în raport cu un altul, unit cu acesta în așa fel încât ideea unuia determină mintea să formeze ideea celuilalt, iar impresia provenită de la primul o determină să formeze o idee mai vie despre al doilea.”<sup>16</sup>

După cum am spus, problema cauzalității este reluată și în *An Enquiry Concerning Human Understanding* unde, la finele secțiunii a VII-a, denumită „Despre ideea de conexiune necesară”, Hume propune din nou două definiții. Conform primeia, putem defini o cauză ca fiind „un obiect urmat de un altul, în condițiile în care toate obiectele similare cu primul sunt urmate de obiecte similare cu al doilea. Sau, cu alte cuvinte, în condițiile în care, dacă primul obiect nu ar fi fost prezent, cel de-al doilea nu ar fi existat niciodată.”<sup>17</sup> Deoarece, însă, apariția unei cauze întotdeauna trimite mintea „printr-o tranziție firească” înspre ideea de efect, putem formula și o a doua definiție, care arată că o cauză „este un obiect urmat de un altul, a cărui apariție întotdeauna conduce la gândul despre cel de-al doilea.”<sup>18</sup> Se poate observa imediat că, deși există mici diferențe în ceea ce privește formularea, cele două perechi de definiții pot fi considerate ca fiind logic echivalente, așa încât se poate spune că în *Enquiry*, Hume nu propune alte definiții, ci doar formulări alternative pentru cele care apar în *Treatise*. În definiția D1 și în reformularea ei cauzalitatea este definită pornindu-se de la ideea conjuncției constante dintre evenimentele din lumea exterioară, iar în D2 și în reformularea sa, Hume definește cauzalitatea prin recurs la un proces psihic, acela al asociației între conținuturi mentale.

Faptul că Hume oferă două definiții care nu sunt logic echivalente și nici măcar coextensive, pentru unul și același concept al cauzalității, i-a nedumerit pe comentatori și i-a determinat să-și pună o serie de întrebări cu privire la motivul pentru care există două accepțiuni ale ideii de cauzalitate, la modul în care acestea trebuie interpretate, la eventualitatea compatibilității lor și, în cazul în care ele nu pot fi acceptate simultan, la care dintre ele trebuie acceptată.<sup>19</sup> Răspunsurile la acest tip de întrebări au fost variate, astfel că profesorul Don Garrett de la New York University a inventariat diferitele maniere în care exegeții operei lui Hume s-au pronunțat cu privire la validitatea celor două definiții<sup>20</sup>, considerând că la

<sup>15</sup> T, p. 170.

<sup>16</sup> *Loc. cit.*

<sup>17</sup> E, p. 77.

<sup>18</sup> *Loc. cit.*

<sup>19</sup> O sinteză a acestor interogații și o analiză a argumentelor pro și contra se găsește în J.L. Mackie, *The Cement of the Universe*, Oxford, Oxford University Press, 1980, cap. 1, *Hume's Account of Causation*, pp. 3-4, disponibil online la [http://www.oxfordscholarship.com:80/oso/private/content/philosophy/9780198246428/p019\\_print.html](http://www.oxfordscholarship.com:80/oso/private/content/philosophy/9780198246428/p019_print.html)

<sup>20</sup> D. Garrett, *The Representation of Causation and Hume's Two Definitions of 'Cause'*, în „*Noûs*”, Vol. 27, No. 2 (Jun., 1993), pp. 167-190.

întrebarea: „care dintre cele două definiții trebuie considerată ca fiind aceea corectă?”, sunt posibile în genere patru răspunsuri: (a) e valabilă atât D1, cât și D2; (b) e valabilă doar D1; (c) e valabilă doar D2; (d) Nici o definiție nu e valabilă. În consecință, arată Garrett, analizând scrierile lui Hume, exegeții au reușit să identifice argumente în sprijinul a opt concluzii posibile cu privire la atitudinea acestuia față de cele două definiții: (1) Hume susține ambele definiții; (2) Hume nu susține ambele definiții; (3) Hume susține cel puțin D1; (4) Hume nu susține D1; (5) Hume susține cel puțin D2; (6) Hume nu susține D2; (7) Hume susține cel puțin una dintre cele două definiții; (8) Hume nu susține nici una dintre definiții<sup>21</sup>.

(1) Garrett arată că există cel puțin două motive pentru care ar trebui să acceptăm că Hume consideră că ambele definiții sunt corecte. Mai întâi, faptul că el, după cum am văzut, propune definițiile în contextul în care anunță că va sintetiza toate argumentele prezentate mai înainte, și va oferi concepția sa asupra cauzalității ca o consecință a acestora. El explică apoi faptul că „deoarece natura relației [dintre cauză și efect – n.n.] depinde într-o măsură atât de mare de aceea a inferenței, am fost obligați să avansăm în această manieră aparent contrară rațiunii și să facem uz de termeni înainte de a fi fost în stare tocmai de a-i defini ori de a le fixa înțelesul. Vom corecta acum această greșeală dând o definiție precisă cauzei și efectului.”<sup>22</sup> În consecință, ne-am aștepta să găsim o singură astfel de definiție, pe care autorul ne-o anunță ca fiind „exactă” și „precisă”, însă imediat el ne previne că acestei relații i s-ar putea da două definiții, „care sunt diferite doar prin aceea că prezintă perspective diferite asupra aceluiași obiect, care ne fac să o considerăm fie o relație filosofică, fie una naturală, fie ca o comparație între două idei, ori ca o asociere între ele.”<sup>23</sup>

În aceste condiții pare puțin probabil ca Hume să ne fi oferit doar una dintre aceste definiții ca fiind aceea exactă și precisă, fără să ne spună care anume este. Mai degrabă, atât D1, cât și D2 sunt formulări ale definiției promise, și pot fi înțelese, după cum ne previne Hume, ca formulări diferite ale aceleiași idei, de îndată ce ni se spune că ele diferă doar prin aceea că prezintă același lucru din două perspective diferite. În *Enquiry*, această idee este reluată și ni se oferă chiar și un exemplu, pentru a înțelege mai bine ideea: „Spunem, de pildă, că vibrația unei coarde este cauza acestui sunet anume. Însă ce înțelegem prin această afirmație? Înțelegem fie că această vibrație este urmată de acest sunet, și că toate vibrațiile similare vor fi urmate de sunete similare, fie că această vibrație e urmată de acest sunet și că, la apariția primeia, mintea anticipează în raport cu simțurile și formează imediat ideea celuilalt. Putem considera relația dintre cauză și efect din oricare din aceste două perspective [...]”<sup>24</sup>

<sup>21</sup> *Ibidem*, p. 168.

<sup>22</sup> T, 169.

<sup>23</sup> T, 169-170.

<sup>24</sup> E, p. 77.

Al doilea argument constă din faptul că Hume citează ulterior în textul său ambele definiții ale relației cauzale, atunci când construiește alte argumente. Spre exemplu, în *Treatise*, el formulează patru corolare ale teoriei sale privitoare la cauzalitate. În cel de-al treilea dintre acestea, el argumentează că este necesar ca orice început în ordinea existenței să aibă o cauză și justifică această idee în baza celor două definiții, pe care le citează în întregime.<sup>25</sup> Același lucru se întâmplă în contextul discuției despre „libertate și necesitate”, prezentă atât în *Treatise*, cât și în *Enquiry*. Hume ne explică faptul că va defini necesitatea „în două moduri, conform celor două definiții ale cauzei, din care ea face parte în mod esențial. Eu o plasez fie în uniunea constantă și conjuncția obiectelor asemănătoare, fie în inferența făcută de minte de la un obiect la altul.”<sup>26</sup> Din acest motiv, ideea noastră despre necesitate „provine în întregime din uniformitatea observabilă în operațiunile naturii, unde obiecte similare sunt în mod constant puse laolaltă, iar mintea este determinată de obișnuință să infere pe unul din apariția celuiilalt. Aceste două circumstanțe formează întreaga necesitate pe care noi o atribuim materiei. Dincolo de conjuncția constantă a obiectelor similare și de inferența consecventă de la unul la celălalt, nu avem nici o noțiune despre necesitatea conexiunii.”<sup>27</sup> Date fiind cele două definiții ale necesității, Hume va conchide în baza lor că acțiunile umane sunt la fel de necesare ca și comportamentul obiectelor neînsuflețite. Concluzia pe care trebuie să o tragem din toate acestea este că Hume susține corectitudinea ambelor definiții.

(2) Cu toate acestea, arată Garrett, există de asemenea argumente puternice în favoarea ideii după care Hume nu poate susține în același timp ambele definiții. Cel dintâi care a subliniat acest lucru a fost John A. Robinson, care arată că D1 și D2 nu doar că nu sunt logic echivalente, dar se poate spune că nu sunt nici coextensive<sup>28</sup>. El argumentează, pe de o parte, că pentru a satisface definiția D1, un obiect (cauza) trebuie să fie primul membru (în ordine temporală) al unei perechi de obiecte care instanțiază o regularitate generală. Dar în cazurile în care această regularitate generală nu a fost observată anterior, se pare că obiectele care compun acea pereche nu vor fi asociate mental, astfel că primul dintre ele nu va satisface definiția D2. Pe de altă parte, pentru a satisface definiția D2, un obiect (cauza) trebuie să fie primul membru al unei perechi de obiecte care sunt asociate mental. Dar în cazurile în care această asociere mentală rezultă din observarea conjuncției celor două obiecte într-un caz care nu e reprezentativ pentru relația dintre clasele cărora cele două obiecte le aparțin, se pare că perechea de obiecte nu va fi

<sup>25</sup> T, p. 172.

<sup>26</sup> T, p. 409.

<sup>27</sup> E, p. 82.

<sup>28</sup> J.A. Robinson, *Hume's Two Definitions of "Cause"*, în „The Philosophical Quarterly”, Vol. 12, No. 47 (Apr., 1962), pp. 162-171.

instanțierea unei regularități cu adevărat generale, și atunci primul obiect nu va satisface definiția D1. Altfel spus, faptul că există regularități care nu au fost încă observate face ca acele obiecte care sunt cauze în conformitate cu D1 să nu fie cauze în sensul stabilit prin D2, în timp ce faptul că uneori observăm relații de succesiune întâmplătoare (nerepresentative pentru raporturile dintre două clase) între obiecte, face ca acele obiecte ce sunt cauze conform cu D2 să nu satisfacă cerințele conținute în D1.

Consecința imediată care rezultă din aceste observații e aceea că D1 și D2 nu sunt coextensive, iar dacă dorim să acceptăm că intenția lui Hume a fost aceea de a le considera la fel de corecte, atunci el fie dorește să propună definiții pentru două tipuri diferite de relații cauzale, fie ajunge să se contrazică din cauza faptului că este constrâns să admită că aceleași lucruri sunt și nu sunt cauze. Pe de o parte, observă Garrett, Hume insistă asupra faptului că cele două definiții oferă două viziuni diferite asupra aceluiași lucru, că dau naștere la două înțelesuri ale necesității cauzale care sunt, până la urmă, unul și același. El afirmă explicit într-unul dintre corolarele discuției despre cauzalitate că „nu există decât un singur fel de necesitate, după cum nu există decât un singur fel de cauze”<sup>29</sup>. Pe de altă parte, însă, este greu de acceptat ideea că Hume, ajuns în punctul culminant al argumentării sale atent construite, nu găsește altceva mai bun de făcut decât să se contrazică pe sine în cuprinsul unei singure pagini, prin faptul că susține în mod repetat două definiții evident incompatibile ale aceluiași concept fundamental. Concluzia care s-ar impune aici este aceea că el nu poate în mod serios considera că ambele definiții sunt la fel de corecte, și deci fie că o susține doar pe una din ele, fie pe nici una<sup>30</sup>.

(3) Atât în *Treatise*, cât și în *Enquiry*, observă Garrett, Hume face o serie de considerațiuni care par să implice faptul că el consideră definiția D1 ca fiind aceea corectă. Astfel, el argumentează în *Treatise* că nu dispunem de vreo noțiune referitoare la conexiunea dintre cauză și efect, alta decât aceea pe care o derivăm din observarea unor obiecte care au fost întotdeauna conectate și despre care am constatat că au fost inseparabile în toate situațiile în care le-am întâlnit.<sup>31</sup> În aceeași lucrare, Hume formulează (în secțiunea intitulată *Reguli pentru a judeca despre cauze și efecte*), un număr de opt criterii după care ne putem da seama dacă avem sau nu de-a face cu o relație cauzală. Cel de-al treilea afirmă că „trebuie să existe o uniune constantă între cauză și efect. Tocmai această calitate este aceea care constituie relația” de cauzalitate, deoarece tocmai conjuncția constantă a obiectelor este condiția cea mai importantă dintre cele care fac ca ele să se afle în acest tip de relație<sup>32</sup>. În mod analog, în *Enquiry*, la finele primei părți din secțiunea a VII-a,

<sup>29</sup> T, p. 171.

<sup>30</sup> D. Garret, *op. cit.*, p. 170.

<sup>31</sup> T, p. 93.

<sup>32</sup> T, p. 173.

Hume comentează asupra sinonimiei dintre „a cauza” și „a produce”, și arată că în ambele situații regăsim succesiunea temporală între un lucru anterior (cauza), care produce un altul (efectul), care e ulterior, de unde rezultă că o cauză este un lucru care este mereu succedat de un altul, care e efectul său<sup>33</sup>. Tot aici, în cuprinsul secțiunii a XII-a, în contextul expunerii concepției sceptice referitoare la ideile noastre despre realitate, el argumentează că singurele dovezi pe care le avem despre chestiunile de fapt care se află dincolo de mărturia simțurilor ori de memorie sunt derivate din ideea noastră despre relația dintre cauză și efect, iar „noi nu avem nici o altă idee despre această relație, alta decât aceea a două obiecte care au fost în mod frecvent conectate laolaltă.”<sup>34</sup> Aceste argumente, consideră Garrett, sugerează cu destulă tărie că Hume consideră ca valabilă cel puțin definiția D1, dacă nu chiar pe ambele<sup>35</sup>.

(4) Pe de altă parte însă, pot fi găsite în cele două scrieri ale lui Hume și pasaje care fie interpretate ca argumente împotriva ideii că Hume ar considera corectă cel puțin definiția D1. La începutul extinsei discuții despre cauzalitate din *Treatise*, Hume indică două condiții pe care trebuie să le îndeplinească obiectele pentru a putea fi considerate ca fiind în relație de cauzalitate: contiguitatea și succesiunea, și imediat se întreabă dacă ar trebui să ne declarăm mulțumiți cu aceasta, adică dacă sunt suficiente cele două criterii pentru a avea un raport de tip cauză – efect. Răspunsul său este unul negativ, motivat fiind de faptul că putem întâlni situații în care „un obiect poate fi contiguu și anterior altuia, fără a conduce la acesta. Este nevoie să luăm în considerare o conexiune necesară, iar această relație este una de o importanță mult mai mare decât oricare dintre celelalte două menționate mai înainte.”<sup>36</sup> În mod analog, în *Enquiry*, Hume arată că nu se poate defini conceptul de cauză „fără a include, ca parte a definiției, o conexiune necesară cu efectul său.”<sup>37</sup> Aceasta înseamnă, după cum subliniază Norman Kemp Smith, că Hume întâmpină dificultăți în tentativa sa de a oferi o soluție simplă și rapidă problemelor ridicate de chestiunea cauzalității tocmai deoarece din start el refuză să accepte ca adecvată orice interpretare a raportului de cauzalitate ca fiind unul de simplă regularitate a succesiunii: „Desigur că el este gata să admită că succesiunea și contiguitatea sunt tot ceea ce poate fi observat vreodată în oricare caz izolat, și tocmai asupra acestui lucru insistă el cu deosebire [...] Dar aceasta nu îl conduce la concluzia că nu există determinare cauzală (*causal agency*), și că ceea ce a fost luat drept aceasta este de fapt simpla constanță ori uniformitate a succesiunii. Dimpotrivă, el este convins că este vorba despre o formă de conexiune,

<sup>33</sup> E, p. 96, nota 1.

<sup>34</sup> E, p. 159.

<sup>35</sup> D. Garrett, *op. cit.*, p. 170.

<sup>36</sup> T, p. 77.

<sup>37</sup> E, p. 95.



și mai departe, că este o conexiune necesară, iar tocmai această necesitate e aceea care reprezintă diferența esențială.”<sup>38</sup>

Faptul că filosoful scoțian insistă în aceste comentarii asupra ideii că nu doar contiguitatea spațială și succesiunea temporală, ci și conexiunea necesară dintre cele două obiecte reprezintă condiții necesare ale existenței unei relații de cauzalitate i-a nedumerit pe comentatori, care s-au întrebat de ce această ultimă condiție, poate cea mai importantă, nu este menționată explicit în nici una dintre cele două definiții. Mai mult decât atât, Hume argumentează că, pentru ca noi să putem înțelege ideea de conexiune necesară, trebuie să nu pierdem din vedere faptul că ea, împreună cu toate ideile noastre, „nu sunt decât copii ale impresiilor noastre, sau cu alte cuvinte că este imposibil pentru noi să gândim vreun lucru pe care nu l-am perceput anterior, fie prin simțurile noastre externe, fie prin cel intern”<sup>39</sup>. Dacă este vorba despre o idee complexă, compusă, ea trebuie să provină din impresii complexe, iar dacă e o idee simplă, să provină dintr-o impresie simplă.<sup>40</sup> Impresia care produce ideea de conexiune necesară, afirmă Hume, nu poate să fie una provenită din activitatea simțurilor externe, astfel că „ea trebuie să fie derivată dintr-o impresie internă, ori o impresie a reflecției. Nu există însă nici o altă impresie internă care să aibă legătură cu acest lucru, afară de acea înclinație, produsă de obișnuință, de a trece de la un obiect la ideea despre cel care îl însoțește în mod obișnuit. Aceasta este, prin urmare, esența necesității.”<sup>41</sup> Sau, cum se exprimă în *Enquiry*, „această conexiune, prin urmare, pe care o simțim în minte, această tranziție firească a imaginației de la un obiect către însoțitorul său obișnuit, este sentimentul sau impresia din care derivăm ideea de putere sau conexiune necesară. Nu e vorba despre nimic altceva.”<sup>42</sup> Cu toate acestea, D1 nu face nici o referire la această impresie ori la modul în care ea determină apariția ideii de conexiune necesară, care apare doar în formularea din D2, ceea ce îl face pe Garrett să concluzioneze că Hume fie admite doar pe D2, fie nu consideră nici una dintre definiții ca fiind adecvată<sup>43</sup>.

(5) În ceea ce privește definiția D2, în afară de argumentul pe care tocmai l-am prezentat, legat de sursa ideii de conexiune necesară, Hume nu face prea multe considerațiuni care să clarifice modul în care el evaluează corectitudinea acesteia. Cu toate acestea, în partea a II-a a celei de-a șaptea secțiuni din *Enquiry*, el face o remarcă în scopul clarificării ideii de conexiune cauzală care poate fi considerată ca un argument în favoarea ideii că el este convins de corectitudinea

<sup>38</sup> N. Kemp Smith, *The Philosophy of David Hume*, London, MacMillan, 1941, p. 369.

<sup>39</sup> E, p. 62.

<sup>40</sup> T, p. 157.

<sup>41</sup> T, p. 165.

<sup>42</sup> E, p. 62.

<sup>43</sup> D. Garrett, *op. cit.*, p. 171.

definiției D2: „Atunci când spune, prin urmare, că un obiect este conectat cu un altul, nu înțelegem nimic altceva decât că ele au dobândit o legătură în mintea noastră și că se naște o inferență prin care fiecare dintre ele devine o dovadă a existenței celuilalt.”<sup>44</sup>

(6) Există însă și o serie de argumente suficient de puternice care să ne facă să respingem ideea că Hume consideră că D2 este o definiție corectă a ideii de conexiune cauzală. Mai întâi, atrage atenția faptul că, deși D2, spre deosebire de D1, face referire, chiar dacă într-o formulare diferită, la existența acelei „determinări a gândirii” care face mintea să treacă de la o impresie internă la ideea de conexiune necesară, această menționare a faptului că mintea se auto-determină în acest mod dă naștere la o altă dificultate, sesizată de către mai mulți comentatori.<sup>45</sup> Dificultatea vine din faptul că în D2 se vorbește despre un obiect a cărui idee determină mintea (sau conduce mintea, în formularea din *Enquiry*) să formuleze o idee despre un al doilea obiect, și de asemenea despre un obiect ce provoacă o impresie care determină mintea să formeze o idee vie despre un al doilea obiect. În acest context, se pare că „a determina” sau „a conduce” sunt sinonime ale verbului „a cauza”. De altfel, Hume vorbește despre faptul că nu există în metafizică idei mai obscure decât cele de „putere, forță, energie ori conexiune necesară”<sup>46</sup>, „eficacitate, agenție, putere, forță, energie, necesitate, conexiune și calitate productivă”<sup>47</sup>, despre care consideră că sunt „aproape sinonime (*nearly synonymous*)”. În aceste condiții, continuă el, „ar fi o absurditate să ne folosim de unul dintre ele pentru a defini pe ceilalți”<sup>48</sup>. Însă tocmai acest lucru se întâmplă în definiția D2, unde Hume încearcă să definească ideea de legătură cauzală utilizând conceptele menționate mai înainte, despre care el însuși crede că sunt sinonimele acesteia, astfel că definiția devine circulară. Este sigur că el însuși a observat acest lucru, deoarece o spune explicit în *Enquiry*: „Oricine încearcă să dea o definiție cauzei [...] va fi obligat fie să întrebuițeze termeni ininteligibili, fie unii care sunt sinonimi cu termenul pe care încearcă să îl definească.”<sup>49</sup> Termenul în discuție este tocmai acela de cauză: „Astfel, dacă e să definim cauza, ea este ceea ce produce un lucru, și este ușor de observat că producerea este sinonimă cu cauzarea.”<sup>50</sup> Din acest motiv, fiind conștient că îl va expune la pericolul de a comite eroarea circularității, e de presupus că Hume nu admite definiția D2 ca fiind aceea corectă.

<sup>44</sup> E, p. 76.

<sup>45</sup> D. Garrett, *loc. cit.*

<sup>46</sup> E, p. 62.

<sup>47</sup> T, p. 157.

<sup>48</sup> *Loc. cit.*

<sup>49</sup> E, p. 96.

<sup>50</sup> *Loc. cit.*, nota 1.

În al doilea rând, ipoteza că Hume ar avea această concepție referitor la D2 pare plauzibilă dacă punem problema consistenței sale cu alte idei pe care el le-a susținut în cuprinsul celor două scrieri despre care vorbim aici. Astfel, de exemplu, Hume vorbește despre faptul că o serie întreagă de cauze operează „în secret”, adică în afara posibilităților noastre de percepere, cum e cazul cu „o diversitate de resorturi și principii care sunt ascunse, fie pentru că sunt microscopice, fie prea îndepărtate”.<sup>51</sup> Însă dacă aceste resorturi și principii nu sunt perceptibile, atunci ele nu pot da naștere nici unei impresii în minte, și nici asocierii mentale dintre ideea despre cauză și ideea despre efect, astfel că, în conformitate cu definiția D2, ele nu sunt în cele din urmă cauze. Ideea existenței cauzelor ascunse nu este, prin urmare, consistentă cu D2.

În al treilea rând, observă Garrett, definiția D2 pare să aibă o serie de implicații care sunt prea puțin plauzibile pentru ca un gânditor atât de perspicace precum Hume să le poată accepta. Astfel, considerarea ca validă a acestei definiții ne constrânge să admitem că: (a) un lucru poate fi considerat în mod justificat ca fiind cauza altuia, chiar dacă asocierea mentală dintre cele două se face numai în urma observării unui singur caz, nereprezentativ, în care ele se găsesc în relație; (b) că existența ori non-existența unei relații cauzale este o chestiune subiectivă, relativă la fiecare minte individuală, de îndată ce o persoană poate face o asociere mentală între două obiecte, pe care o alta nu o face; (c) că în absența unor minți care să le observe, nu ar putea exista nici un fel de relații cauzale.

În legătură cu aceste dificultăți, Hume afirmă că „privitor la ceea ce s-ar putea spune aici, și anume că operațiile naturii sunt independente de gândirea și raționamentele noastre, eu admit acest lucru. În acord cu aceasta, am observat că obiectele se află unele față de altele în relații de contiguitate și succesivitate, că obiecte asemănătoare pot fi observate în mai multe cazuri ca aflându-se în astfel de relații, și că toate acestea sunt independente de operațiile intelectului și anterioare acestora.”<sup>52</sup> De aici rezultă că el a observat imediat caracterul puțin plauzibil al consecințelor ce decurg din D2, că a considerat că trebuie să le respingă, astfel că este obligat ca odată cu ele să respingă și definiția D2.

(7) Cu privire la încercările sale de a explicita relația de conexiune cauzală, Hume atrage atenția că orice tentativă de a formula o definiție a ei este afectată de o limitare fundamentală, iar noi „nu putem remedia acest inconvenient sau ajunge la o definiție mai bună, care să ne indice acea circumstanță aparținând cauzei care realizează conexiunea cu efectul.”<sup>53</sup> Limitarea constă din faptul că noi „nu avem realmente nici o idee despre vreo putere sau element de eficacitate ce rezidă într-un

---

<sup>51</sup> E, p. 87.

<sup>52</sup> T, p. 168.

<sup>53</sup> E, p. 77.

obiect, sau despre vreo conexiune reală dintre cauze și efecte”<sup>54</sup>, că nu putem din principiu cunoaște „acea energie aparținând cauzei prin intermediul căreia ea operează asupra efectului său.”<sup>55</sup> Din acest motiv, ori de câte ori afirmăm că dorim să cunoaștem principiul operativ ultim ca pe ceva care rezidă în obiectul exterior, fie ajungem să ne contrazicem, fie să vorbim fără sens.”<sup>56</sup> Cu alte cuvinte, existența acestei limitări înseamnă că nu putem spera la o definiție mai bună decât D1 sau D2, care o respectă și nu încearcă să treacă dincolo de ea, astfel că se poate afirma pe această bază că Hume le consideră pe ambele (sau cel puțin pe una din ele) ca fiind corecte și reprezentând cele mai bune variante ce pot fi oferite în circumstanțele date.

(8) Nici cu privire la această teză, însă, nu putem spune că este lipsită de contra-argumente, deoarece există cel puțin două motive pe temeiul cărora se poate nega faptul că Hume consideră că vreuna din ele ar fi aceea corectă. Primul dintre acestea este faptul că, așa după cum însuși Hume recunoaște, ambele definiții sunt „derivate din obiecte străine în raport cu cauza”<sup>57</sup>, ceea ce i-a determinat pe unii comentatori, precum Wade Robison să considere că această afirmație este o respingere explicită a ambelor definiții<sup>58</sup>.

Al doilea motiv este acela la care se referă comentatori precum Donald Livingston sau Galen Strawson, care au observat că Hume insistă în repetate rânduri asupra faptului că „atât în cazurile cele mai obișnuite de conexiune cauzală, ca și în cele mai neobișnuite și extraordinare, noi suntem la fel de ignoranți în ceea ce privește principiul ultim care le leagă laolaltă”.<sup>59</sup> Acele principii ultime sau forțe ascunse care stau în spatele necesității conexiunii cauzale sunt destinate să ne rămână pentru totdeauna necunoscute: „Dar în ce privește cauzele acestor cauze generale, în van vom încerca să le descoperim, și nici nu vom fi vreodată capabili să oferim vreo explicare satisfăcătoare a lor. Aceste principii și resorturi ultime sunt cu totul obscure pentru curiozitatea și cercetările oamenilor.”<sup>60</sup>

Această stare de lucruri a fost considerată incompatibilă cu aceea în care Hume ar admite ca valabilă oricare dintre cele două definiții, deoarece pare să însemne că în realitate filosoful scoțian admite un înțeles al conceptului de cauzalitate care implică prezența acestor principii și forțe ascunse și incognoscibile, care ar presupune fie faptul că e necesară o definiție situată la un nivel de discurs

---

<sup>54</sup> T, p. 168.

<sup>55</sup> T, p. 266.

<sup>56</sup> T, p. 267.

<sup>57</sup> E, p. 77.

<sup>58</sup> W. Robison, *Hume's Causal Scepticism*, în G.P. Morice (ed.), *David Hume: Bicentenary Papers*, Austin, University of Texas Press, 1977, p. 160.

<sup>59</sup> T, p. 267.

<sup>60</sup> E, p. 30.

mai profund decât D1 și D2, fie că, din cauza caracterului fundamental incognoscibil al acelor principii, o definiție a cauzalității nu e în cele din urmă posibilă. Concluzia ce urmează de aici ar fi aceea că Hume nu admite ca valabilă nici pe D1, nici pe D2.

Existența în textele lui Hume a atâtor argumente care par să poată susține interpretări contradictorii ale concepției sale cu privire la ideea de conexiune cauzală au produs, după cum era de așteptat, o diversitate de perspective privitoare la semnificația fundamentală a ideii humeene de cauzalitate. Dintre acestea, Chris M. Lorkowski de la University of Cincinnati consideră că trei familii de interpretări sunt mai importante: reduționismul cauzal, care acceptă ambele definiții oferite de către Hume și le consideră ca fiind definitive, scepticismul cauzal, care consideră că Hume nu a rezolvat problema cauzalității pentru ce nu a lămurit în mod satisfăcător mecanismul inducției și realismul cauzal, care utilizează instrumente interpretative suplimentare pentru a evita această concluzie și a argumenta că ideea humeeană de cauzalitate este una puternică și viabilă<sup>61</sup>.

Familia teoriilor reduționiste, arată Lorkowski, reunește acele interpretări care consideră că necesitatea, cauzalitatea, puterea sunt raporturi reale dintre lucruri, sunt ceva ce există realmente în lumea reală, mai degrabă decât doar în mintea observatorului, și nu pot fi explicate decât dacă le reducem la simple relații de succesiune. În lumea obiectivă, relația de cauzalitate nu înseamnă nimic altceva decât regularitatea conjuncției constante dintre clase de evenimente. Aceasta este interpretarea cauzalității care a ajuns să fie numită „humeeană” în exegeza modernă și contemporană. Din cauza divergențelor de opinie privitoare la maniera în care trebuie înțeleasă atitudinea lui Hume față de cele două definiții ale cauzalității, precum și relația dintre ele, Lorkovski consideră că putem vorbi despre două maniere divergente de interpretare reduționistă a categoriei humeene a cauzalității<sup>62</sup>.

În prima categorie intră acele teorii care argumentează că Hume reduce el însuși cauzalitatea la simplul raport de conjuncție constantă între două categorii de evenimente, și în consecință reduc teoria cauzalității la nimic mai mult decât o teorie a simplei regularități a fenomenelor. În consecință, definiția D2, care se referă la construcția mentală a raportului de cauzalitate, nu joacă nici un rol în această interpretare. Autorii acestei interpretări sunt de părere fie că Hume pune un accent semnificativ mai mare pe D1, fie că D1 este singura definiție pe care el o consideră ca fiind adecvată, fie că D2 este într-un anumit sens conținută în D1, fie

---

<sup>61</sup> C.M. Lorkowski, *Hume: Causation*, în „Internet Encyclopedia of Philosophy”, disponibil online la <http://www.iep.utm.edu/hume-cau/print/#SH7b>.

<sup>62</sup> *Loc. cit.*

că D2 nu se referă la aspecte relevante din punct de vedere ontologic, astfel că ea nu trebuie luată în calcul atunci când se discută despre o metafizică a cauzalității. Un bun exemplu de teorie care face parte din această primă categorie este aceea formulată de către J.A. Robinson, în studiul său *Hume's Two Definitions of "Cause"*, despre care am vorbit mai înainte.<sup>63</sup> După opinia lui Robinson, definiția D2 nu reprezintă un punct de vedere diferit de cel exprimat în D1, are pur și simplu un caracter explicativ, ea fiind o parte a „teoriei psihologice a asocierii ideilor”<sup>64</sup> formulată de către Hume, care trebuie considerată în relație cu ideea sa după care relația de cauzalitate este una „naturală”. Astfel, „a spune că relația cauză-efect este o relație naturală înseamnă a enunța o teorie psihologică empirică ce implică acest lucru, adică aceea după care observarea unor perechi ordonate de ocurențe particulare care se află una față de cealaltă în relație de cauză și efect este suficientă pentru a induce o asociere între ideea despre evenimente precum x și ideea despre evenimente precum y.”<sup>65</sup> Din acest motiv, consideră Robinson, în acea parte a primei cărți din *Treatise* care se ocupă de problema cauzalității, Hume își asumă două sarcini: (a) analiza relației cauzale dintre evenimente și definirea ei cât mai clar posibil și (b) expunerea ideii că relația cauzală definită astfel este una naturală și a consecințelor care decurg din aceasta. Prima este o sarcină de natură filosofică și rezultatul ei este definiția D1, iar cea de-a doua ține de știința empirică (psihologia empirică) și definiția D2 este un produs al încercării lui Hume de a o duce la îndeplinire<sup>66</sup>.

Această concentrare a atenției asupra definiției D1 a ajuns să fie considerată ca fiind destul de problematică de către o serie de cercetători, precum Fr. Dauer, H.O. Mounce și Fred Wilson<sup>67</sup>, care o consideră o perspectivă incompletă asupra discuției pe care Hume o face pe marginea ideii de conexiune necesară. Punerea accentului în mod exclusiv pe definiția D1 nu lasă la o parte doar definiția D2, ci și întreaga argumentare construită cu migală de către Hume, care conduce la ea, și ignoră deliberat avertismentul explicit pe care el îl formulează în *Treatise*, după care conexiunea necesară este mai importantă decât contiguitatea și succesiunea atunci când vine vorba să înțelegem corect ideea de cauzalitate: „Ar trebui atunci să ne declarăm mulțumiți cu aceste două idei, de contiguitate și succesiune, și să considerăm că ne oferă o idee completă despre cauzalitate? În nici un caz. Un obiect poate fi contiguu și anterior altuia, fără a conduce la acesta. Este nevoie să luăm în considerare o conexiune necesară, iar această relație este una de o

---

<sup>63</sup> J.A. Robinson, *op. cit.*

<sup>64</sup> *Ibidem*, p. 164.

<sup>65</sup> *Ibidem*, p. 166.

<sup>66</sup> *Loc. cit.*

<sup>67</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

importanță mult mai mare decât oricare dintre celelalte două menționate mai înainte.”<sup>68</sup>

O reducere a discuției despre cauzalitate la D1 nu înseamnă, prin urmare, nimic altceva decât ignorarea nivelului mental al discuției despre apariția ideii de conexiune cauzală și concentrarea asupra stărilor de fapt din realitate. Există însă și opinii potrivit cărora acest lucru nu constituie o eroare, deoarece chiar și în opinia lui Hume prima definiție ar fi singura care prezintă relevanță din punctul de vedere al metafizicii, după cum argumentează D.M. Armstrong: „Hume a discutat puțin despre legități. Cu toate acestea, se poate spune că el a susținut că relația dintre cauză și efect are caracterul unei legi. Lăsând la o parte componenta mentală pe care a descoperit-o în ideea noastră despre cauză, el a conceput relația dintre cauză și efect ca pe o relație asemănătoare unei legi (*law-like relation*).”<sup>69</sup> În mod analog, în exegeza sa privitoare la concepția lui Hume asupra cauzalității, J.L. Mackie susține și el că „despre cauzalitate în măsura în care luăm la cunoștință despre ea în obiecte are Hume cele mai ferme și mai argumentate vederi.”<sup>70</sup>

Cea ce-a doua categorie de teorii reducționiste cuprinde acele interpretări conform cărora definiția D2 nu trebuie neglijată sau eliminată din sistemul doctrinei lui Hume despre cauzalitate. Am văzut că putem găsi argumente în sprijinul ideii că el consideră că ambele definiții sunt corecte, sau cel puțin că D2 este astfel. Chiar dacă există controverse între exegeți privitoare la relevanța metafizică a definiției D2, se poate argumenta convingător că Hume o considera relevantă sub acest aspect, astfel că ea trebuie inclusă în orice explicație a doctrinei humeene a cauzalității, dacă se dorește ca aceasta să fie completă.<sup>71</sup> În consecință, această categorie de teorii reducționiste prezintă o turnură proiectivistă, deoarece caută să explice relația de cauzalitate ca fiind conjuncția constantă a evenimentelor plus impresia internă de necesitate a acesteia. Spre exemplu, Tom Beauchamp și Alexander Rosenberg argumentează că „analiza lui Hume, înțeleasă ca doctrină reducționistă, încearcă să arate că ideea de cauzalitate este întemeiată în mod fundamental pe și reductibilă la ideea de conexiune necesară, despre care se arată apoi că este bazată pe și reductibilă la conexiunea mentală (tranziția în imaginație determinată de obișnuință). Despre conexiunea la nivel mental, la rândul său, se arată că este fundamentată de („provine din”, în limbajul lui Hume) experiența unor obiecte conectate constant în același fel. În măsura în care este vorba despre relația cauzală separată de experiență, «conexiunea» este într-un totu reductibilă la seturi similare de obiecte conectate în mod repetat.”<sup>72</sup>

<sup>68</sup> T, p. 77.

<sup>69</sup> D.M. Armstrong, *What is a Law of Nature?*, Cambridge, Cambridge University Press, 1983, p. 4.

<sup>70</sup> J.L. Mackie, *op. cit.*, p. 21.

<sup>71</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

<sup>72</sup> T.L. Beauchamp, A. Rosenberg, *op. cit.*, p. 11.

Toate interpretările care aparțin celei de-a doua categorii sunt de acord cu privire la faptul că această componentă proiectivistă trebuie inclusă în explicație, însă dezacordurile între ele apar cu privire la modul exact în care ea trebuie pusă în acord cu doctrina humeeană în ansamblul ei, motiv pentru care avem de-a face cu o multitudine de interpretări reduționiste, mai degrabă decât cu o singură versiune<sup>73</sup>. Ideea comună tuturor acestora este aceea după care relația de cauzalitate, așa cum există ea în lumea exterioară, nu e altceva decât regularitate. Această interpretare reduționistă nu este însă una forțată, de îndată ce maniera în care Hume însuși își construiește expunerea permite acest lucru, iar ambele definiții, D1 și D2, reprezintă variante reduționiste de concepere a relației cauzale. Astfel, D1 reduce cauzalitatea la proximitate, continuitate și conjuncție constantă, iar D2 o reduce la proximitate, continuitate și fenomenul mental al trecerii de la ideea despre un obiect la ideea despre cel de-al doilea. Dat fiind faptul că întreaga argumentare a lui Hume culminează cu aceste două definiții, iar argumentele ulterioare expuse în *Treatise* se bazează pe conceptele de cauzalitate introduse de aceste două definiții, se poate considera că ele au o importanță crucială în înțelegerea teoriei humeene a cauzalității, astfel că interpretările reduționiste ale filosofiei lui Hume sunt pe deplin justificate. Punând cele două definiții în centrul doctrinei sale privitoare la cauzalitate, Hume ne îngăduie să presupunem, în mod cu totul rezonabil, că prin cauzalitate se înțelege conjuncția constantă a unor fenomene, dublată de convingerea noastră că ea se va manifesta în același fel și în viitor.

Cea de-a doua orientare de gândire constituită în contextul demersurilor de interpretare a teoriei humeene a cauzalității este scepticismul cauzal. Membrii acesteia atribuie aceeași importanță pasajelor la care se referă și reduționiștii, dar preferă să le interpreteze din perspectivă epistemologică, și nu ontologică<sup>74</sup>. În loc să considere că argumentația lui Hume poate fi interpretată drept o reducere a cauzalității la semnificația ei ontologică, scepticismul cauzal preferă să se preocupe de limitările inerente la care este supusă cunoașterea umană în ceea ce privește relația de cauzalitate, în condițiile în care aceste limitări sunt legate de identificarea gândirii inductive ca sursă a cunoașterii și de imposibilitatea de a întemeia în sens riguros principiul uniformității naturii.

După cum argumentează Hume în secțiunea a IV-a din *Enquiry*, „toate obiectele rațiunii ori cercetării umane pot fi împărțite în două categorii, relații între idei și chestiuni de fapt (*matters of fact*)”<sup>75</sup>. Chestiunile de fapt, la rândul lor, pot fi de două feluri: unele care sunt accesibile experienței directe, prezente ori trecute, și altele care nu sunt observabile în mod direct, cum e cazul cu cele la care se referă

<sup>73</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

<sup>74</sup> *Loc. cit.*

<sup>75</sup> E, p. 25.



predicțiile și cu legile naturii, pe care acestea se sprijină. În ceea ce privește a doua categorie, dat fiind că nu sunt observabile în mod nemijlocite, cunoașterea lor nu e posibilă decât pe cale indirectă, și anume prin derivarea lor din cele accesibile experienței, pe calea inducției. Dar inducția ca procedeu are nevoie de un fundament, care nu poate fi altul decât principiul uniformității naturii, ce nu poate fi însă demonstrat, ci doar asumat. În cele din urmă, arată Hume, „orice raționament privitor la o chestiune de fapt pare să fie fundat pe relația dintre cauză și efect. Numai cu ajutorul acestei relații putem trece dincolo de evidențele memoriei și simțurilor noastre.”<sup>76</sup>

Dacă acceptăm interpretarea de sorginte epistemică, atunci trebuie să admitem că Hume este obligat să ajungă la o concluzie de natură sceptică în ceea ce privește sursa impresiei noastre referitoare la necesitatea legăturii dintre cauză și efect. Dacă se admite că relația de conjuncție constantă, acompaniată sau nu de componenta suplimentară a determinării mentale reprezintă în cele din urmă conținutul pe care îl putem atribui conceptului de cauzalitate, atunci dispare posibilitatea de a vorbi despre vreo accepție metafizică a necesității cauzale, și odată cu ea, și orice pretenție de întemeiere rațională a inferențelor cauzale. Faptul că avem experiența conjuncției constante a două categorii de evenimente permite doar instituirea unei necesități de factură proiectivă, însă ea nu oferă putere predictivă deoarece nu este nimic altceva decât un produs al minții. Dacă vom limita ideea de cauzalitate la ceea ce Hume ne oferă în definițiile D1 și D2, atunci caracterul ei necesar nu e decât o proiecție mentală, întemeiată în cele din urmă pe principiul uniformității naturii, care însă nu poate fi demonstrat niciodată, astfel că nu ne permite formularea nici unei predicții justificate<sup>77</sup>.

Consecința necesară care decurge de aici este scepticismul, care ne obligă să considerăm că, sursa cunoașterii fiind inducția, nu există nici un fel de cunoștințe care să nu fie derivate imediat din memorie ori din simțuri. Dacă vom limita cauzalitatea la conjuncția constantă, atunci dispare orice posibilitate de a întemeia inferența cauzală, ceea ce conduce argumentarea lui Hume la inevitabila sa concluzie sceptică. În opinia exegeților care optează pentru scepticismul cauzal, trebuie să acceptăm ideea că filosoful scoțian a ajuns în cele din urmă la concluzia după care nu putem, în cele din urmă, să ajungem la cunoștințe certe întemeiate pe raționamente cauzale, deoarece acestor raționamente le lipsește din principiu o justificare satisfăcătoare. De îndată ce necesitatea conexiunii cauzale nu e întemeiată rațional în nici un fel, iar prin inducție am văzut de asemenea că nu poate fi întemeiată, urmează că, în conformitatea cu această interpretare, nu se poate ajunge niciodată la cunoștințe despre chestiuni de fapt care să nu fie în mod

---

<sup>76</sup> E, p. 26.

<sup>77</sup> *Loc. cit.*

nemijlocit date în experiență, deci nu putem funda nici un fel de legi ale naturii. Aceasta este, de altfel, și interpretarea pe care o propune și D.M. Armstrong: „Să presupunem, oricum, că legile naturii sunt concepute ca simple uniformități umane. Atunci, susțin eu, această explicație a necesității raționalității inducției trebuie să eșueze. În acea perspectivă, legea nu este nimic mai mult decât o conjuncție a manifestărilor sale observate cu manifestările sale neobservate. O astfel de lege nu este o explicare a observațiilor. Într-adevăr, așa cu și Hume și-a dat seama, adevărata formă a inferenței inductive devine atunci o simplă inferență de la cazurile observate la cazurile neobservate. Și, dat fiind că legea înseamnă tocmai cazurile observate plus cazurile neobservate, cred că Hume a fost îndreptățit să afirme că acea inferență este o inferență irațională [...] În viața de zi cu zi presupunem fără prea multă chestionare că ele sunt raționale. Hume a negat însă că sunt raționale. Acest lucru constituie scepticismul său inductiv.”<sup>78</sup>

Dificultatea cea mai importantă care afectează această interpretare sceptică este însă chiar faptul că în textele lui Hume se pot găsi argumente care să o infirme. Astfel, chiar din primele paragrafe din *Treatise*, acolo unde discută despre sursele ideilor noastre și introduce ideea că ele sunt copii ale impresiilor senzoriale, Hume construiește, plin de încredere în metoda sa, o inferență causală inductivă destinată să demonstreze acest lucru, în finalul căruia se afirmă că: „Pe de altă parte, observăm că orice impresie, fie ea despre minte, fie despre corp este urmată în mod constant de o idee, care se aseamănă cu ea, și care diferă de ea numai în ce privește gradul de forță și vivacitate. Conjuncția constantă a percepțiilor noastre asemănătoare reprezintă o dovadă convingătoare că unele sunt cauzele altora. Iar această prioritate a impresiilor este de asemenea o dovadă a faptului că impresiile sunt cauzele ideilor, și nu ideile cele ale impresiilor.”<sup>79</sup>

În mod analog, în partea secundă a Secțiunii a V-a din *Enquiry*, Hume reia problema raționamentului causal inductiv despre care continuă să considere că nu are o întemeiere rațională, dar identifică și o motivație a acestei stări de lucruri în capacitățile limitate ale gândirii noastre: „Nu este probabil ca această operație a minții noastre, prin care inferăm efecte similare din cauze similare și *vice versa*, care este atât de esențială subzistenței tuturor creaturilor umane, să fie încredințată facultății deductive a rațiunii noastre, care e atât de înceată în operațiile sale [...] și în cel mai bun caz, la orice vârstă și în orice perioadă a vieții umane este extrem de susceptibilă de erori și greșeli.”<sup>80</sup> Din acest motiv, consideră el, nu trebuie să ne mirăm că inferența causală nu are un fundament rațional, ci să înțelegem că este „mult mai conform cu înțelepciunea naturii” ca acest tip de operație mentală să fi

<sup>78</sup> D.M. Armstrong, *op. cit.*, p. 53.

<sup>79</sup> T, p. 5.

<sup>80</sup> T, p. 55.

fost încredințat „unui instinct sau unei tendințe mecanice, care poate fi infailibilă în operațiile sale”, care poate fi utilizată încă din primele momente ale vieții și este independentă de laborioasele operațiuni ale minții. „După cum natura ne-a învățat utilizarea membrelor fără a ne oferi cunoașterea mușchilor și nervilor prin care acesta e actualizată, tot astfel ne-a implantat un instinct ce face gândirea să avanseze pe un parcurs paralel cu ceea ce ea a stabilit în cazul obiectelor exterioare, deși noi nu cunoaștem acele puteri și forțe de care depind în totalitate regularitățile și succesiunile obiectelor.”<sup>81</sup>

Cea de-a treia direcție exegetică de interes pentru maniera în care doctrina humeeană a cauzalității a fost interpretată este așa numita „nouă tradiție” (*the New Hume tradition*), care începe odată cu publicarea monografiei lui Norman Kemp Smith din 1941, *The Philosophy of David Hume*<sup>82</sup>. Aceasta inaugurează interpretarea numită „realism causal”, care contrazice atât reducționismul, cât și scepticismul, argumentând că enunțurile privind relația cauzală nu sunt reducibile la alte tipuri de enunțuri, iar valoarea lor de adevăr este principial cognoscibilă. Această nouă interpretare, arată Lorkowski, se bazează pe acceptarea a două distincții despre care realiștii susțin că însuși Hume le-a înțeles și le-a respectat într-o manieră riguroasă, iar reducționiștii și scepticii, care contestă interpretarea realistă sunt cei care nu acceptă tocmai acest lucru<sup>83</sup>.

Prima distincție este aceea la care se referă Galen Strawson atunci când argumentează că interpretările anterioare „nu reușesc să distingă în mod clar între două noțiuni fundamentale diferite, una ontologică (O) și una epistemologică (E). Simplu spus, nu reușește să distingă suficient între (O) cauzalitate așa cum există ea în obiecte și (E) cauzalitate în măsura în care noi o cunoaștem noi ca existând în obiecte.”<sup>84</sup> Conform lui Strawson, această distincție este crucială pentru interpretarea realistă deoarece teoria humeeană a cauzalității „este doar o teorie despre (E), și nu despre (O). În măsura în care este vorba despre (O), Hume crede cu fermitate și pe baza unor mai mult decât suficient de bune temeiuri, în existența a ceva precum necesitatea naturală.”<sup>85</sup>

Ceea ce afirmă realiștii în consecința operării acestei distincții între nivelul stărilor de lucruri și nivelul cunoștințelor despre stările de lucruri este pur și simplu că trebuie să acceptăm că Hume nu vorbește despre raportul de cauzalitate dintre obiecte, ci doar despre ceea ce noi putem cunoaște privitor la acesta, astfel că teoria sa este una epistemologică, și nu una ontologică. Consecința imediată este aceea că

---

<sup>81</sup> *Loc. cit.*

<sup>82</sup> N. Kemp Smith, *op. cit.*

<sup>83</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

<sup>84</sup> G. Strawson, *The Secret Connexion: Causation, Realism, and David Hume*, Oxford, Oxford University Press, 1989, p. 10.

<sup>85</sup> *Loc. cit.*

se poate spune că, deși Hume afirmă că putem cunoaște anumite lucruri despre cauzalitate, nu înseamnă că ea se reduce la ceea ce noi cunoaștem, ci poate să însemne mai mult decât atât, ceea ce explică și insatisfacția sa legată de definițiile D1 și D2, care par să nu surprindă corect esența cauzalității, și fac necesare revenirile repetate asupra acestei chestiuni. Date fiind rezervele sceptice manifestate în mod frecvent de către filosoful scoțian în raport cu metafizica speculativă, este greu de crezut că el este înclinat să comită eroarea epistemică de a considera că ceea ce e conținut în cunoaștere este realitatea însăși. În partea finală din *Enquiry*, unde discută despre scepticism, Hume arată că nu putem argumenta suficient de convingător în favoarea ideii că există o similaritate principială între ideile noastre și stările de lucruri la care ele trimit, astfel că nu putem afirma că ele reflectă într-adevăr realitatea: „nimic altceva nu poate exista în minte, în afară de o imagine sau percepție, iar simțurile sunt doar căile prin care aceste imagini ne sunt date, fără a fi capabile de a realiza vreo legătură imediată între minte și obiect.”<sup>86</sup>

Faptul că Hume urmărește aspectul epistemic al problemei cauzalității, și nu pe cel ontologic pare să fie susținut și de faptul că el încearcă în *Treatise* să realizeze o investigație a modului în care ideea de conexiune cauzală apare în mintea noastră, urmărind, în baza convingerii sale după care ideile sunt copii ale impresiilor senzoriale, să identifice acele impresii care reprezintă originea acesteia. Cu alte cuvinte, interesul său se îndreaptă mai degrabă către ideea de cauzalitate, decât către cauzalitate așa cum apare ea în lumea exterioară: „pentru început, trebuie să ne ocupăm de ideea de cauzalitate și să vedem din ce origine este ea derivată. Este imposibil să gândim corect fără a înțelege perfect ideea despre care gândim, și este imposibil să înțelegem perfect vreo idee fără a o urmări până la originea sa și a examina impresia primară din care ea provine. Examinarea impresiei conferă claritate ideii, iar examinarea ideii oferă claritate gândirii noastre.”<sup>87</sup>

Problema care apare aici, arată Lorkowski, e aceea că, dacă acceptăm că Hume nu vorbește despre ceea ce este, ci doar despre ceea ce noi putem să cunoaștem, atunci realismul cauzal va avea dificultăți în a-și argumenta teza fundamentală, anume aceea că pentru filosoful scoțian există realmente conexiuni cauzale, dincolo de simplele raporturi de conjuncție constantă. Aceasta este o susținere ontologică tare, pentru argumentarea căreia este nevoie de introducerea celei de-a doua distincții despre care realiștii afirmă că este explicită în scrierile humeene. Este vorba despre distincția dintre „concepere” (*conceiving*) ori „imaginare” (*imagining*) și „concepere neclară” sau „presupunere” (*supposing*). Ea vizează faptul că, în genere, atunci când gândim o anumită noțiune, putem face

---

<sup>86</sup> E, p. 152.

<sup>87</sup> T, pp. 74-75.

acest lucru pe două niveluri de claritate: putem avea o „concepere” clară și distinctă a sa, de tip cartezian, sau putem avea doar o concepere neclară, vagă, incompletă, o „presupunere”.<sup>88</sup> Ideile simple sunt cele clare și distincte, deși nu la fel de vii precum impresiile din care provin, și pot fi combinate pentru a constitui idei complexe. În unele cazuri, ele se combină într-o manieră coerentă și formează idei complexe clare, în timp ce în alte situații acest lucru nu se întâmplă, fie pentru că nu înțelegem cum se leagă între ele ideile simple, fie pentru că ideea complexă e incompletă. Aceste tentative de idei complexe sunt „presupunerile”, care rămân amalgamuri de idei simple lipsite de unitate și coerență, iar consecința este aceea că noi putem concepe limpede ideile clare, și putem doar „concepe neclar” noțiunile incomplete.

Realistii utilizează această idee în două moduri, arată Lorkowski. Mai întâi, ei argumentează că acele afirmații ale lui Hume în care el arată că noi nu putem avea nici un fel de idee referitoare la puterea sau forța care stă în spatele conexiunii dintre cauză și efect reprezintă enunțuri ale modului în care noi concepem cauzalitatea. În ele ni se spune că nu putem avea o idee clară și distinctă despre acea forță, iar singurul lucru despre care putem avea o astfel de idee este conjuncția constantă a evenimentelor. Aceasta nu înseamnă însă că nu putem avea niciodată o idee mai bună despre cauzalitate din cauza faptului că de această dată noțiunea noastră e neclară, ceea ce atenuază oarecum impactul pasajelor în care scepticismul lui Hume privitor la posibilitatea construirii unei idei adecvate despre cauzalitate este mai pronunțat. Cel de-al doilea mod în care realistii fac uz de distincția aceasta este insistența lor asupra faptului că noi putem cel puțin să concepem neclar, să presupunem (în sensul definit aici) existența unei cauze reale chiar dacă noțiunea ne este opacă, ceea ce înseamnă să ne mulțumim cu un consimțământ doxastic, adică cu credința neîntemeiată riguros rațional în existența cauzalității, dat fiind că nu există nici un motiv de natură logică sau epistemică în virtutea căruia să fie contadictoriu a crede un lucru despre care avem doar o idee neclară. Hume contestă faptul că putem avea vreo idee clară și distinct concepută despre ceea ce se află dincolo de conjuncția constantă a evenimentelor, dar nu contestă că putem avea o idee neclară despre așa ceva.

Acest lucru însă conduce la o dificultate majoră impusă de interpretarea realistă, arată Lorkowski: chiar dacă admitem că Hume nu doar acceptă această a doua distincție, dar și că faptul acesta îl face să considere că noi putem concepe neclar (presupune) o idee de necesitate cauzală care să fie suficient de solidă, cum anume se împacă acest lucru cu scepticismul declarat al filosofului scoțian, care ar trebui să îl constrângă să manifeste reținere față de orice trece dincolo de simpla conjuncție constantă între evenimente? Cel mult, Hume ar putea admite ca

---

<sup>88</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

posibilitate existența raportului de conexiune necesară, însă nu ar putea considera că aceasta ține de natura reală a lumii, și să rămână pe poziții sceptice în același timp<sup>89</sup>.

Dincolo de această dificultate, consecințele adoptării acestui punct de vedere sunt două. Mai întâi, ea permite o justificare a interpretării conform căreia Hume considera într-adevăr că simpla „presupunere” sau idee concepută neclar este potrivită pentru a fi acceptată ca o convingere. În al doilea rând, ea permite să se răspundă obiecțiilor sceptice la care ne conduce „interpretarea tradițională” privitoare la întemeierea raționamentului causal pe inducție. Aceasta înseamnă că ne oferă o modalitate de a justifica raționamentele și convingerile de natură causală în ciuda faptului că acestea nu au și nu pot avea o întemeiere rațională. Raționamentul inductiv nu are un fundament rațional, după cum subliniază și Hume: „rațiunea nu ne poate indica niciodată legătura dintre un obiect și altul, deși e ajutată de experiență și de observarea conjuncției lor constante în toate împrejurările trecute. De aceea, atunci când mintea trece de la ideea sau impresia despre un obiect la ideea sau convingerea despre celălalt nu este determinată de rațiune.”<sup>90</sup> În aceste condiții, realismul causal îi oferă lui Hume posibilitatea de a afirma ceva de rațiunea nu poate întemeia, și face acest lucru deoarece consideră că este singura cale posibilă prin care doctrina lui Hume poate rămâne consistentă. După cum afirmă Norman Kemp Smith, „credința în acțiunea causală este, argumentează Hume, în egală măsură naturală și indispensabilă, iar el recunoaște în mod deschis existența cauzelor «secrete», care acționează independent de experiență.”<sup>91</sup>

---

<sup>89</sup> C.M. Lorkowski, *op. cit.*

<sup>90</sup> T, p. 92.

<sup>91</sup> N. Kemp Smith, *op. cit.*, p. 88.